

RAN na Zapadnom Balkanu Studijska posjeta

10. 5. 2022.

NACRT ZAKLJUČNOG RADA

RAN u studijskoj posjeti Zapadnom Balkanu

28. – 29. april 2022, Berlin

Upravljanje teroristima povratnicima iz inostranstva i članovima njihovih porodica

Ključni rezultati

Proces upravljanja povratkom i rehabilitacijom terorista koji su se borili u inostranstvu i članova njihovih porodica koji se vraćaju s teritorija nekada povezanih s Daeshom u Siriji i Iraku tiče se niza različitih aktera. Jasno je da je uspostavljanje struktura i procesa za olakšavanje multiprofesionalne razmjene i saradnje više zainteresovanih strana u pogledu konkretnih slučajeva ključno kako bi se omogućilo usklađeno djelovanje kada je u pitanju upravljanje pojedinačnim slučajevima, posebno kada su uključena djeca. To znači da zainteresovane strane, uključujući one bezbednosne, organe za sprovođenje zakona, socijalne i omladinske službe, službe (mentalnog) zdravlja, zatvorsko i uslovno osoblje, OCD i pružaoce programa deradikalizacije, kao i predstavnike podrške obrazovanju i zapošljavanju, sa često različitim perspektivama i različitim nivoom informisanosti, moraju raditi zajedno prema planu pouzdane saradnje. Ovaj rad obuhvata glavne uvide iz studijske posjete Berlinu, gdje su eksperti sa Zapadnog Balkana stupili u razmjenu sa svojim kolegama iz Berlina, kao i međusobno. Za vrijeme sastanka učesnici su razgovarali o preduslovima za uspješno upravljanje teroristima koji su se borili u inostranstvu (FTF-ovima) i članovima njihovih porodica u multiagencijskom okruženju i izvukli pouke na osnovu uporednih analiza berlinskog pristupa i različitih iskustava Zapadnog Balkana.

Neki opšti zaključci i naučene lekcije su:

- **Većina zemalja Zapadnog Balkana već ima uspostavljene funkcionalne modele saradnje i značajno iskustvo.** Međutim, integracija aktera iz građanskog društva u ove modele i dalje je oskudna.
- **Poznavanje svih institucionalnih tačaka za kontakt u modelu saradnje ključno je** za omogućavanje efektivne saradnje. Međutim, do danas, osoblje i odgovornosti imaju tendenciju da se često mijenjaju, stvarajući poteškoće i dodatnu potrebu za dugotrajnim procesima izgradnje povjerenja.
- Osim upravljanja FTF-ovima koji se vraćaju iz Sirije i Iraka, **raste zabrinutost zbog odlaska, povratka i niskog stepena krivičnog gonjenja povratnika iz Ukrajine** s porijeklom u nasilnom desničarskom ekstremizmu (VRWE). Neophodan je prijenos iskustava iz rada s islamističkim ekstremistima povratnicima u kontekst desnog ekstremizma.

Najvažniji momenti diskusije i ključna razmatranja

Iskustva u upravljanju FTF-ovima koji su se vratili i članovima njihovih porodica prenijeta iz Njemačke i Zapadnog Balkana pokazuju da je uvijek potreban određeni stepen koordinacije između različitih uključenih aktera. Kao rezultat skoro decenijskog iskustva sa povratnicima u EU i u zemlje Zapadnog Balkana, isticanje neophodnosti saradnje između veoma različitih akterskih grupa u nekom obliku postalo je uobičajeno i pitanje koje se danas postavlja više nije 'Da li?' nego 'Kako?'. U tom smislu, govornici i učesnici su se fokusirali na stvarnu implementaciju struktura za razmjenu informacija i za poduzimanje usklađenih akcija u višeagencijskom okruženju. Poseban naglasak stavljen je na izgradnju povjerenja između svih uključenih aktera. Dalje teme razgovora bile su adekvatan izbor zatvorskih režima za ciljnu grupu (npr. namjenska krila za povratnike ili pre disperzija među opštom populacijom), razmatranje rodni specifičnosti, postupanje u slučajevima u kojima su uključena djeca i proces rehabilitacije, uključujući važnost pripreme prihvatnih zajednica za povratak FTF-ova.

Uspostavljanje osnovnih struktura za koordinaciju procesa rehabilitacije i reintegracije

- **Strateško umrežavanje** je neophodan prvi korak za identifikaciju i okupljanje svih zainteresovanih strana neophodnih za rad na pojedinačnim slučajevima. Ovo je proces koji zahtijeva značajno vrijeme i resurse, što treba uzeti u obzir prilikom postavljanja mehanizma povratka.
- **Visoka fluktuacija odgovornog osoblja u institucijama i organizacijama koje saraduju je centralni problem za mnoge praktičare.** U mnogim kontekstima, članovi osoblja se često mijenjaju, što uvijek zahtijeva nove procese izgradnje povjerenja, čime se usporava stvarna saradnja. Saradnje s jednom određenom osobom za kontakt u dužem vremenskom periodu imaju realnije šanse za razvoj efikasnih mehanizama. Kada se to radi, potrebno je uzeti u obzir sposobnost osobe za kontakt da donosi odluke kao predstavnik svoje organizacije/institucije. Tačke kontakta treba da se zadrže na istom mestu tokom relativno dugog vremenskog perioda kako bi se obezbedila upoznatost i brza razmena s niskim pragom između svih tačaka kontakta.
- **Česti izazovi** prilikom uspostavljanja saradnje s više agencija uključuju:
 - Različiti interesi i pogledi aktera, posebno bezbednosnih i nebezbednosnih, kao i državnih i građanskih;
 - Nerazumijevanje uloga i podjele zadataka;
 - Privatnost podataka i prepreke za razmjenu osjetljivih informacija o pojedincima između različitih aktera;
 - Nedostatak povjerenja, posebno između sigurnosnih agencija i (nevladinih) socijalnih radnika.
- Da bi se olakšao zajednički radni proces, **neophodni su dugoročni procesi izgradnje povjerenja između svih strana** kako bi se omogućila efikasna razmjena informacija i pogleda (unutar granica propisa i zakona o zaštiti podataka). Strategije rješenja razvijene u praksi uključuju:
 - Mogućnosti za ličnu razmjenu i povezivanje na sastancima malog formata;
 - Izgradnja međusobnog povjerenja je navodno najbolja moguća na osnovu stvarnog (lažnog) rada na slučajevima, npr. u obliku ad hoc sastanaka u neformalnom okruženju;
 - Uspostavljanje jasnog pregleda tačaka kontakta i direktnih veza između partnera u saradnji razmjenom kontakt podataka;
 - Povećanje razumijevanja međusobne uloge i povezanih prednosti svakog uključenog profesionalnog područja, npr.:
 - Transparentnim rješavanjem stereotipa i predrasuda;
 - Uspostavljanjem jasnih političkih i praktičnih okvira, uključujući ograničenja nadležnosti svih strana;

- Podsticanje razumijevanja pogleda druge strane omogućavanjem transparentnog uvida u procese donošenja odluka.
 - Povratne informacije i procese na nivou saradnje, ne samo unutar svake dotične organizacije/institucije, uključujući superviziju.
- **Formati za redovnu razmjenu omogućavaju dobru saradnju.** Redovno zakazane razmjene informacija o sveobuhvatnoj saradnji i napretku predmeta obećavaju efikasno i komplementarno planiranje mjera na svim stranama.
 - Osim toga, praktičari također naglašavaju potrebu za određenim stepenom fleksibilnosti da bi se raspravljalo o pojedinačnim slučajevima na ad hoc bazi ili potrebama.
- Stručnjaci i praktičari u mnogim kontekstima još uvijek se muče da **utvrde da li zatvorene FTF-ove treba držati zajedno**, npr. u određenim terorističkim krilima, ili ih treba integrirati u veću zatvorsku populaciju. Oba pristupa nose rizike i koristi u pogledu regrutovanja i radikalizacije drugih zatvorenika, praćenja potencijalno štetnih aktivnosti, radikalizacije i procjene rizika.
- Razgovaralo se o uspostavljanju **hitne telefonske linije ili kontakt službe** u koordinacionom tijelu kao načinu olakšavanja pristupa uspostavljenoj mreži profesionalnih vještina i iskustva. Nadležni i praktičari s manje iskustva u ovoj oblasti mogu se obratiti na ovaj način iskusnim stručnjacima za podršku.
- **Zajednička priprema:** Provođenje zajedničkih pripremnih obuka i vježbi prije dolaska povratnika pomoglo je da se procesi po dolasku olakšaju.

Rješavanje potreba djece koja su se vratila

- Poseban izazov bio je **rad s djecom FTF-ova rođenom u Siriji/Iraku bez izvoda iz matične knjige rođenih** iz zemlje porijekla njihovih roditelja, odnosno zemlje u koju su vraćeni. U mnogim slučajevima, pružanje osnovnih socijalnih i obrazovnih usluga zavisi od statusa građanina. Važno je napomenuti da dobijanje izvoda iz matične knjige rođenih može zavisiti od kooperativnosti/spremnosti pojedinog odgovornog službenika (npr. jednog određenog sudije). Ovo ponekad zahtijeva kreativna rješenja odgovornih menadžera slučajeva. Bilo bi poželjno kreirati jasna pravila i smjernice za ovaj proces.
 - U većini slučajeva, državljanstvo se na kraju potvrđuje **DNK testiranjem** roditelja ili bake i djeda, ponekad čak i prije repatrijacije.
- Još jedan izazov odnosio se na **stigmatizaciju djece** u njihovom novom okruženju:
 - Kako bi se zadovoljile individualne potrebe djece koja su se vratila, berlinska kancelarija za koordinaciju povratnika blisko saraduje sa službama socijalne zaštite i zaštite mladih u različitim četvrtima gradske države, uključujući stručnjake za mentalno zdravlje. Njihov glavni fokus je na brzou integraciji djece u vrtiće i škole.
 - Pitanje **da li školi ili vrtiću treba otkriti podatke o porijeklu djeteta** može predstavljati dilemu: U nekim slučajevima može biti od pomoći nastavnicima i starateljima da budu svjesni mogućih reakcija na traumu, dok je opći cilj ograničiti svaki rizik od stigmatizacije djeteta. Rješenje koje su izneli praktičari bilo je da se direktor škole obavesti samo o informacijama o detetu koje se smatraju relevantnim.
 - **Ruralna/manje gusto naseljena područja pružaju manje mogućnosti za anonimnost povratnicima FTF-ovima** i njihovoj djeci. Koordinator i menadžeri slučajeva, zajedno sa svim direktno pogođenim osobama, trebaju pažljivo razmotriti potencijalne prednosti i nedostatke preseljenja u takvom slučaju.
- Nažalost, repatrijacija i reintegracija i odraslih i djece i dalje je često usporena i još dodatno komplikovana zbog **curenja informacija u medije** i novinske kuće.

Podrška procesu deradikalizacije i rehabilitacije

- Zbog toga što se svaki slučaj posmatra individualno, **potrebni su pristupi orijentirani na potrebe a dugoročni** u pogledu deradikalizacije i rada na distanciranju, uključujući rodnu specifičnost i – refleksivnost.
 - Međutim, važno je uzeti u obzir **visoku potražnju za praktičarima u navedenom okviru, koji su često dostupni 24/7** ljudima s kojima rade, što značajno utiče na njihove privatne živote i mentalno zdravlje. Priznanje ove posvećenosti moglo bi se pretočiti u uspostavljanje nadzora i povećanu alokaciju resursa prema samim profesionalcima.
- Važno je **razmotriti psihološko i socijalno stanje FTF-ova prije nego što su otišli u Siriju/Irak**. U mnogim slučajevima, izazovi, uključujući porodične sukobe, delinkvenciju, upotrebu supstanci, itd. bili su prisutni već prije polaska, što može biti pogoršano traumom ako se povratnici jednostavno vrate u kontekst prije odlaska.
- Praktičari moraju biti svjesni da je vrijeme provedeno u Siriji i Iraku često okarakterisano **razvojem unutrašnjih odbrambenih mehanizama i psiholoških napora koji su potrebni u području sukoba** kako bi se nosili/suočili sa situacijom (uključujući mehanizme koji legitimiraju povratnikova (nasilna) djela, koje podstiču ideju da nije imao drugog izbora za oslobađanje od osjećaja odgovornosti i da su nanijeli zlo nekome).
 - **Odbijanje odgovornosti za vlastite postupke i sposobnost donošenja odluka** može biti rezultat ovih mehanizama suočavanja i može dovesti do idealizacije savjetnika za rehabilitaciju.
 - **Poricanje doprinosa patnji** je mehanizam suočavanja zasnovan na opasnosti poljuljane slike o sebi. Prihvatanje može dovesti do osjećaja srama, grižnje savjesti, krivice, koji se moraju riješiti da bi se procesuirali.
- Kada povratnici nisu osuđeni (i zatvoreni), može biti teško uključiti ih u napore **rehabilitacije i odvajanja na dobrovoljnoj osnovi**. Pružanje socijalnih usluga može pomoći pri uspostavljanju kontakta. Mnogima iz ciljne grupe, kontakt sa socijalnim službama bi mogao biti draži od kontakta sa službama bezbednosti.
- Praktičarke su izvjestile da su po povratku **neke žene FTF stvorile stalni osjećaj viktimizacije** u vezi sa svojom situacijom: Prema ovom narativu, prvo su bile prevarene za dobar život koji im je obećao Daesh, a zatim ih je njihova vlastita zemlja ostavila same u logorima.
- Za osobe sa **jakim vjerskim potrebama**, uključivanje osoba s dobrim poznavanjem vjere, ili čak imama ili predstavnika pozitivne vjerske zajednice, može olakšati pozitivan angažman u sveobuhvatnom procesu rehabilitacije. U nekim zemljama, osoblje sa dobrim vjerskim znanjem je automatski uključeno/dostupno u pristup, dok se u drugim vjerski akteri dovode samo posle prihvatanja zahtjeva savjetnika.

Preporuke

Opće preporuke u vezi sa saradnjom više zainteresovanih strana na rehabilitaciji FTF-ova i članova njihovih porodica

- **Svaka organizacija/institucija koja učestvuje treba da odredi određenu osobu ili tim za kontakt** kako bi se osigurala upoznatost i kontinuitet među svim partnerima sa više zainteresovanih strana.
- **Sve saradnje sa više zainteresovanih strana treba da se dogovore o jasnim pravilima i okvirima za svoj rad** kako bi se stvorila sigurnost za učesnike (na osnovu neophodnih pravila i propisa o zaštiti podataka, između ostalog).
- **U idealnom slučaju, partneri bi trebalo da provedu zajedničke treninge i ad hoc sastanke u neformalnom okruženju zasnovane na stvarnim slučajevima prije nego što počnu sa radom**. Ako su mehanizmi saradnje već pokrenuti, preporučuju se spoljni posmatrači i/ili procenitelji koji se fokusiraju na sam proces saradnje, a ne na pojedinačne aktere.

Preporuke u vezi sa Zapadnim Balkanom

- **Treba poticati stalnu regionalnu i međuinstitucionalnu razmjenu između profesionalaca i praktičara u regionu.**
- **Vežano za prvu tačku, neophodna je stalna razmjena o aktuelnim ekstremističkim pojavama širom regiona.** Dok suočavanje s islamističkim ekstremizmom i FTF-ovima ostaje izazov, prijetnja desničarskog ekstremizma raste u nekim zemljama u regionu.
 - U svjetlu rata u Ukrajini, **primjenjivost zakona stvorenih u vezi s islamističkim FTF-ovima trebalo bi provjeriti i prilagoditi za rješavanje slučajeva potencijalnih povratnika FTF-ova iz redova desničarskih ekstremista.**
 - **Osim toga, naučene lekcije i mehanizmi razvijeni u kontekstu suočavanja sa islamističkim ekstremizmom treba da se prenesu i prilagođavaju suočavanju sa nasilnim desničarskim ekstremistima (VRWE), oblasti u kojoj je praktični rad u zemljama Zapadnog Balkana i dalje oskudan.**
- **Zemlje Zapadnog Balkana trebalo bi da razmisle o uspostavljanju mehanizama koordinacije širom zemlje za podršku u rješavanju pitanja radikalizacije, uključujući FTF-ove.**
- Iako mnoge zemlje ZB već imaju mehanizme koordinacije, integracija partnera iz građanskog društva u ove pristupe često još uvijek nedostaje. **Zemlje Zapadnog Balkana trebale bi nastaviti sa svojim naporima na podsticanju angažmana građanskog društva u radu na rehabilitaciji i reintegraciji: U ovom polju ne bi trebalo da glavnu reč vode države (i organi bezbednosti).**
- **Zemlje ZB treba da obezbede pod pokroviteljstvom države mogućnost finansiranja za inicijative građanskog društva i nevladine organizacije u oblasti sprječavanja nasilnog ekstremizma i suprotstavljanja njemu (P/CVE), kao i rehabilitacije.** Do danas je termin „NVO“ prečesto vezan za nepoželjno i problematično strano finansiranje sumnjivih, često vjerskih ili političkih aktera.

Relevantne prakse

1. [Interaktivni ad hoc sastanci u neformalnom okruženju](#), koje je organizirala Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini (BiH) u martu 2022. godine u Sarajevu, služe kao primjer kako okupiti širok spektar međusektorskih, međuvladinih i predstavnika građanskog društva sa ciljem da zajednički pregledaju izazove nasilnog ekstremizma u cilju pružanja neophodne brige građanima.
2. [Koordinacija povratnika Berlin](#) ima zadatak da razvije strategiju o reintegraciji povratnika i stvaranje multiprofesionalne i interdisciplinarnе mreže u kojoj se definišu odgovornosti, razmjenjuju informacije u vezi sa slučajevima, te se razgovara o pojedinačnim mjerama koje se potom poduzimaju.
3. [TRIAS Berlin](#) radi na dodirnoj tački prevencije ekstremizma i zdravstvene zaštite. Projekat se sastoji od dva stuba. Uključivanje psihoterapeuta u rad sa klijentima i njihovim porodicama i izgradnja kapaciteta na nivou zajednice između tercijarne prevencije i medicinskih i zdravstvenih profesija u Berlinu.
4. [Savetovalište PREVENT Berlin](#) nudi sveobuhvatne mjere specifične prevencije, intervencije i deradikalizacije u oblasti vjerski zasnovanog ekstremizma, uključujući preventivne radionice u školama, dodatnu obuku za pedagoško osoblje, savetovanje za roditelje i rođake i prilagođene usluge deradikalizacije.
5. [Savjetodavni centar za radikalizaciju BAMF-a](#) nudi prvu tačku kontakta za pojedince koji traže savjet kada su zabrinuti da bi se neko koga poznaju mogao radikalizirati islamistički i pruža kontakte sa raznim savjetodavnim ustanovama i mrežama na terenu.

Dalji koraci

Učesnici sa Zapadnog Balkana izrazili su snažnu potrebu za daljom međunarodnom i regionalnom razmjenom kako bi se podržao njihov rad i kontinuirani razvoj radnih procesa u svojim državama. Ovo može lako omogućiti RAN u ZB kroz dalje radionice u regionu. Što se tiče tema, čini se da je potrebno dalje istraživanje sprječavanja i suprotstavljanja nasilnom ekstremizmu, a posebno rada na sekundarnoj i tercijarnoj prevenciji u kontekstu (nasilnog) desnog ekstremizma.

Za dalje čitanje

Bytyqi, K., Hasanović, M. i Perešin, A. (2021). Female Returnees from Syria to the Western Balkans: Between Regret and 'Caliphate Nostalgia'. PERSPECTIVES ON TERRORISM Volume 15, Issue 5

RAN in the Western Balkans [P/CVE Work with Religious Communities and Faith-based Organisations](#)

Resilience to Violent Extremism in Serbia: The Case of Sanjak

<https://bezbednost.org/en/publication/resilience-to-violent-extremism-in-serbia-the-case-of-sanjak/>

Migrants are leaving, but hatred remains – the anti-migrant extreme right in Serbia

<https://bezbednost.org/en/publication/migrants-are-leaving-but-hatred-remains-the-anti-migrant-extreme-right-in-serbia/>